

1. KAPITOLA: PROPEDEUTIKA RÍMSKEHO SÚKROMNÉHO PRÁVA

1.1 Pojem rímskeho práva

„Zaslúžene nás každý nazýva jeho kňazmi. Pretože si slušnosť vážime a ku znalosti dobrého a spravodlivého sa verejne hlásime, oddeľujeme slušné od neslušného, dovolené od nedovoleného, túžime viesť ľudí k dobru nielen prostredníctvom strachu pred trestom, ale aj prostredníctvom povzbudenia odmenou, zaoberáme sa, ak sa nemýlim, pravou, nie predstieranou filozofiou.“¹¹

Týmito slovami rímsky právnik Ulpianus vymedzil úlohu právnikov v spoločnosti. Právo je v tomto zmysle prostriedkom na dosiahnutie spravodlivosti. Nie náhodou samotný pojem práva (lat. *ius*) Rimania odvodzovali z hľadiska etymológie od slova spravodlivosť (*iusitia*).

Pod **spravodlivosťou** Rimania rozumeli „nemennú a trvalú vôľu poskytovať každému jeho právo“.¹² To znamená, že za spravodlivý možno pokladať taký stav, v ktorom bude každej osobe priznané to, na čo má nárok, pričom táto vôľa nesmie byť oslabená pod vplyvom žiadnych (a najmä nie zisťných) okolností. V staršom období sa k tejto požiadavke zvyčajne pripájala aj tzv. doložka verejného blaha, v súlade s ktorou jednotlivcom síce priznávame práva, ktoré im skutočne náležia, avšak výkon ich práv nemôže vo všeobecnosti poškodzovať záujmy spoločnosti ako celku. Tak spravodlivosť definoval napríklad Cicero.¹³

Právna veda (*iurisprudentia*) bola v poňatí rímskych právnikov „znalosť vecí božských a ľudských, veda o tom, čo je spravodlivé a čo nespravodlivé“.¹⁴ Hoci v starom Ríme bola veda o práve pomerne rozsiahla a zaoberala sa širokým spektrom tém, Ulpianus sformuloval **tri základné pravidlá** (*iuris pra-*

¹¹ Právnik Ulpianus v 1. knihe Inštitúcií (D. 1, 1, 1, 1).

¹² Ten istý v 1. knihe Právnych pravidiel (D. 1, 1, 10, pr.). Porovnaj učebnicu: Iust. Inst. 1, 1.

¹³ Podľa neho je spravodlivosť zvyk mysle poskytovať každému jeho dôstojnosť a právo pri zachovaní spoločenského dobra (*Iustitia est habitus animi communi utilitate conservata suam cuique tribuens dignitatem* – De Inventione, 2, 160).

¹⁴ Učebnica cisára Justiniana (Iust. Inst. 1, 1, 1).

ecepta), ktoré postačovali na vedenie „dobrého“ života súladného s právom.¹⁵ Ide o nasledujúce príkazy:

- **čestne žiť** (*honeste vivere*),
- **iným neškodiť** (*alterum non laedere*),
- **každému dať, čo mu patrí** (*suum cuique tribuere*).

Právo je v právnickej zbierke cisára Justiniána definované pamätihodnou formulou, ktorú údajne vyslovil oveľa skôr rímsky právnik Celsus:

Právo je umenie dobra a spravodlivosti (*Ius est ars boni et aequi*).¹⁶

Hoci na prvý pohľad nás poetický charakter výroku vynáša do výšin, v skutočnosti má aj praktické konzekvencie. Jednotlivé prvky výroku môžeme vysvetliť takto:

Umenie (ars) – chápeme ho v širšom zmysle než v súčasnosti, predstavuje určitú schopnosť, spôsobilosť logicky uplatňovať právo takým spôsobom, aby sa zamedzilo mechanickej aplikácii právnych noriem a uprednostnilo sa vyvažovanie jednotlivých záujmov.

Aequitas (aequi) – v slovenčine nemá presný ekvivalent (často sa prekladá ako spravodlivosť, slušnosť), ide skôr o princíp, ktorý rímski právnici uplatňovali bez toho, aby ho exaktne definovali.

V rámci doslovného prekladu môže ísť o rovnosť, v tomto zmysle však vystupuje ako osobitná idea predstavujúca určitý druh spravodlivosti, slušnosti a férovosti, ktorým sa dosahovala rovnováha v právnych vzťahoch. V praxi sa používala na zmiernenie tvrdosti písaného práva s cieľom dosiahnuť vyššiu spravodlivosť. V reálnom živote totiž mohla nastať situácia, ktorú tzv. prísne právo neumožňovalo riešiť tak, ako by to bolo slušné, resp. spravodlivé, no práve preto mohol rímsky úradník zohľadniť tento princíp a posúdiť vec tým spôsobom, že spravodlivosť prevážila nad usporiadaním vzťahov medzi stranami podľa práva. Nebolo to však na báze pravidelnosti.

Rovnako ako my, aj Rimania chápali **právo** (*ius*) v dvojakom zmysle. Tieto rôzne významy toho istého slova možno od seba odlíšiť takto:

Objektívne právo – predstavuje súhrn platných právnych noriem, ktoré spoločne vytvárajú právny poriadok (napríklad: trestné právo, vecné právo, Zákon XII. tabúľ), pričom právnou normou sa rozumie vše-

¹⁵ Právnik Ulpianus v 1. knihe Právnych pravidiel (D. 1, 1, 10, pr.).

¹⁶ Na staršieho právnika Celsa sa vo svojej 1. knihe Inštitúcií odvolal už citovaný právnik Ulpianus (D. 1, 1, 1, 1).

obecne záväzné pravidlo správania vyjadrené v štátom stanovenej alebo uznanej forme, ktoré je vynutiteľné štátnou mocou.

Subjektívne právo – ide o práva jednotlivca, ktoré mu priznáva a garantuje objektívne právo na účely saturácie jeho záujmov (napríklad: právo voliť úradníkov, právo uzavrieť manželstvo, právo žiadať vrátenie dlhu), z objektívneho práva vyplývajú pre jednotlivca aj subjektívne povinnosti.¹⁷

Rímske právo možno definovať ako právny poriadok, ktorý platil na území Rímskeho štátu od jeho vzniku približne v roku 753 pred n. l. až do konca vlády východorímskeho cisára Justiniána v roku 565 n. l. Tento právny poriadok sa v priebehu viac ako tisícročného trvania rímskeho impéria prirodzene vyvíjal v priestore a v čase.

Rímske právo je zároveň pedagogická disciplína, ktorá sa vyučuje na právnických fakultách, vedecky ho bližšie skúma **právna romanistika**.

Kazuistický charakter rímskeho práva

V súčasnosti chápeme právny poriadok ako uzavretý celok, ktorý nám umožní za predpokladu správneho výkladu textu nájsť odpoveď na každú právnu otázku. Špecifikom rímskeho práva je jeho kazuistický charakter. Nepozostávalo z právnych predpisov, ktoré by sa usilovali systematicky upraviť akúkoľvek situáciu, ktorá v živote môže nastať. Naopak, v období rozvoja rímskeho práva bolo typické, že sa skôr orientovalo na rozhodnutia právnikov v konkrétnom prípade (v kauze).

Opodstatnenosť myšlienky spravodlivosti v rímskom práve

Vznešené myšlienky o práve a spravodlivosti sa nachádzajú v zbierke rímskeho práva, ktorú nechal vytvoriť východorímsky cisár **Justinián** (vládal v rokoch 527 – 565 n. l.) na samom konci vývoja rímskeho práva. V súčasnosti skôr prevláda názor, že ich možno vnímať ako politickú deklaráciu, ktorou chcel cisár myšlienkovito obohatiť svoje zákonodarné dielo. Možno predpokladať, že rímski právnici vo vrcholnej etape vý-

¹⁷ Objektívne právo je klasicky definované ako niečo nad nami a mimo nás, z ktorého sú odvodené subjektívne práva a povinnosti. Pozri bližšie: BIERLING, Ernst. *Juristische Prinzipienlehre*. Erster Band. Freiburg i. B. und Leipzig: Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. Mohr, 1894, s. 149. Naopak subjektívne právo definuje Georg Jellinek ako právnym poriadkom uznaná a chránená ľudská vôľová moc, ktorá sa vzťahuje ku statku alebo záujmu. Pozri: JELLINEK, Georg. *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Zweite Auflage. Tübingen: Verlag von J. C. Mohr, 1919, s. 44. K moderným teóriám o objektívnom a subjektívnom práve pozri: HUNGR, Pavel – PRUSÁK, Jozef. *Objektívni a subjektívni právo: vybrané problémy*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983. 154 s.

voja rímskeho práva len málokedy argumentovali nejasným pojmom spravodlivosti (*iustitia*), lebo každý človek má sklon ju vysvetľovať subjektívne (zo svojho hľadiska). Preto sa radšej v praxi opierali o právo ako určitý zdanlivo bezrozporný systém, podobne ako je to v súčasnosti. Načrtnuté úvahy sú skôr odrazom gréckej, najmä stoickej filozofie, pričom existuje dokonca domnienka, že Ulpíanove pravidlá mohli byť inšpirované židovsko-kresťanskou tradíciou. Ulpíanove pravidlá však zaznamenali ohlas aj u neskorších filozofov.

Literatúra:

- ALBRECHT, Carl. *Die Stellung der römischen Aequitas in der Theorie des Civilrechts*. Leipzig: Zentral Antiquariat der DDR, 1969 (reprint), 90 s.
- BEHRENDTS, Okko. Institutionelles und prinzipielles Denken im römischen Privatrecht. In *ZSS, Rom. Abt.* 1975, roč. 95, s. 187 – 231.
- BLAHO, Peter. Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve. In *Slušnosť v práve: II. Lubyho dni*. Bratislava. Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1993, s. 97 – 109.
- BROUWER, René. On Law and Equity: The Stoic View. In *ZSS, Rom. Abt.* 2011, roč. 128, s. 17 – 38.
- BUBELOVÁ, Kamila. Aequitas jako prvek tvorby římského práva. In *Dny práva 2009*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2463 – 2472.
- BUCKLAND, William Warwick. *Equity in Roman Law*. London: University of London Press, 1911. 136 s.
- CERAMI, Pietro. Ius est ars boni et aequi: un riesame della definizione celsina. In *Revista General de Derecho romano*, 2020, roč. 34, č. 1, s. 31 – 42.
- DIESELHORST, Malte. Die Gerechtigkeitsdefinition Ulpianus in D. 1, 1, 10, pr. und die Praecepta iuris nach D. 1, 1, 10, 1, sowie ihre Rezeption bei Leibnitz und Kant. In BEHRENDTS, Okko (ed.). *Römisches Recht in der europäischen Tradition: Symposium Aus Anlass d. 75. Geburtstages von Franz Wieacker*. Ebelsbach: Gremer, 1985, s. 185 – 212.
- DIHLE, Albrecht. *Die goldene Regel: Einführung in die Geschichte der antiken und frühchristlichen Vulgärethik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962. 134 s.
- FINKENAUER, Thomas. Iustitia und Iustus bei den römischen Juristen. In *Fundamina: A Journal of Legal History: Essays in honour of Laurens Winkel*. 2014, Special Issue, s. 287 – 300.
- FORSCHNER, Benedikt. Ius civile est aequitas constituta: Zum Verhältnis von aequitas und Recht bei Cicero. In ARMGARDT, Matthias (ed.). *Recht und Billigkeit: Zur Geschichte der Beurteilung ihres Verhältnisses*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021, s. 37 – 66.
- FUCHS, Marko. *Gerechtigkeit als allgemeine Tugend: Die Rezeption der aristotelischen Gerechtigkeitstheorie*. Berlin: Walter de Gruyter, 2017. 241 s.

- GILTAIJ, Jacob, WINKEL, Laurens. Rechtsordnung als Begriff in der Historiographie des römischen Rechts. In *Liber amicorum: Christoph Krampe zum 70. Geburtstag*. Berlin: Duncker & Humblot, 2013, s. 127 – 134.
- GLYN WATKIN, Thomas. Honeste vivere. In *Journal of Legal History*. 1984, roč. 5, č. 2, s. 117 – 128.
- GREGOR, Martin. Spravodlivosť v rímskom práve. In HORÁK, Záboj (ed.). *Pocsta Jiřímu Rajmundu Treterovi*. Praha: Leges, 2020, s. 141 – 156.
- HORN, Norbert. *Aequitas in den Lehren des Baldus*. Köln – Graz: Böhlau Verlag, 1968. 244 s.
- IVANČÍK, Ján. Spravodlivosť v antickom Ríme a jej možný odkaz pre moderné slovenské právo. In *AFI*. 2020, roč. 39, č. 2, s. 91 – 103.
- KASER, Max. Zum „ius“- Begriff der Römer. In *Acta Iuridica II.: Essays in Honour of Ben Beinart*. Cape Town: Juta & Company, 1979, s. 63 – 82.
- LIEBS, Detlef. Aequitas vs. Ius bei den klassischen Juristen. In ARMGARDT, Matthias (ed.). *Recht und Billigkeit: Zur Geschichte der Beurteilung ihres Verhältnisses*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021, s. 67 – 80.
- LÜBTOW, Ulrich von. De iustitia et iure. In *ZSS, Rom. Abt.* 1948, roč. 66, s. 458 – 565.
- MANTHE, Ulrich. Beiträge zur Entwicklung des antiken Gerechtigkeitsbegriffes I: Die Mathematisierung durch Pythagoras und Aristoteles. In *ZSS, Rom. Abt.* 1996, roč. 113, s. 1 – 31.
- MANTHE, Ulrich. Beiträge zur Entwicklung des antiken Gerechtigkeitsbegriffes II: Stoische Würdigkeit und die iuris praecepta Ulpian. In *ZSS, Rom. Abt.* 1997, roč. 114, s. 1 – 26.
- MAYER-MALY, Theo. Juristische Reflexionen über Ius. In *ZSS, Rom. Abt.* 2002, roč. 119, s. 1 – 28.
- METEŇKANYČ, Olexij. Recepčia a vývoj idey spravodlivosti u vybraných sofistov. In *AFI*. 2019, roč. 38, č. 1, s. 101 – 112.
- NEMEC, Matúš. Epikia v kánonickoprávnej doktríne ako korektív podľa vzoru rímskej aequitas. In SALÁK, Pavel (ed.). *Ius Honorarium: Římské magistratury a jejich činnost (Sborník)*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 44 – 52.
- PINNA PARPAGLIO, Paolo. *Aequitas in libera republica*. Milano: Giuffrè, 1975. 316 s.
- POLÁČEK, Vojtěch. Zum Gerechtigkeitsgedanekn im römischen Recht. In *ZSS, Rom. Abt.* 1960, roč. 77, s. 160 – 181.
- PRINGSHEIM, Fritz. Bonum et aequum. In *ZSS, Rom. Abt.* 1932, roč. 52, s. 78 – 155.
- SACRISTAN, Juan Miguel. The Idea of ius, aequitas and iustitia associated with the idea of the useful and the convenient: common utility. In *Ius Romanum*. 2018, roč. 4, č. 2, s. 97 – 118.
- SCHMELZEISEN, Gustaf. Objektives und subjektives Recht: Zu ihren Verhältniss im Mittelalter. In *ZSS, Ger. Abt.* 1973, roč. 90, s. 101 – 120.

- SKŘEJPEK, Michal. Ars není jen umění. In *Umenie a právo*. Bratislava: SAP, 2016, s. 37 – 44.
- SKŘEJPEK, Michal. Právo podle Apicia. In *Právo jako multidimenzionální fenomén: pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 76 – 81.
- ŠURKALA, Ján. Funkcia aequitas naturalis v kontexte justiniánskych Digest. In *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 179 – 190.
- TOMSA, Bohuš. *Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1923. 195 s. (Reprint: Plzeň: Aleš Čeněk, 2007).
- VOGT, Katja. The Stoic Conception of Law. In *Polis: The Journal for Ancient Political Thought*. 2021, roč. 387, č. 1, s. 557 – 571.
- VOIGT, Moritz. *Die Lehre vom jus naturale, aequum et bonum und jus gentium der Römer*. Leipzig: Voigt & Günther, 1856 (viaczvázkové dielo).
- WALDSTEIN, Wolfgang. Zu Ulpian's Definition der Gerechtigkeit. In *Festschrift für Werner Flume zum 70. Geburtstag*. Köln: Schmidt, 1978, s. 213 – 232.
- WALDSTEIN, Wolfgang. Zur juristischen Relevanz der Gerechtigkeit bei Aristoteles, Cicero und Ulpian. In BECK-MANNAGETTA, Margarethe (ed.). *Der Gerechtigkeitsanspruch des Rechts: Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 65. Geburtstag*. Wien: Springer, 1996, 1 – 72.
- WALDSTEIN, Wolfgang. Ulpian D. 1, 1, 1, 1 und D. 25, 4, 1, 1 in der neuen Digestenübersetzung. In *ZSS, Rom. Abt.* 2008, roč. 125, s. 328 – 347.
- WINKEL, Laurens. Die stoische οἰκείωσις-Lehre und Ulpian's Definition der Gerechtigkeit. In *ZSS, Rom. Abt.* 1988, roč. 105, s. 669 – 679.

1.2 Význam rímskeho práva

„Denn ein Jurist, der nicht mehr denn ein Jurist ist, ist ein arm Ding.“

Martin Luther¹⁸

Osobitné miesto rímskeho práva v právnej vede možno odôvodniť hneď z viacerých hľadísk, na ktoré postupne poukážeme.

1.2.1 Historický a praktický význam rímskeho práva

Moc Rímskej ríše sa stala dávno minulosťou. Európa prechádzala obdobím stredoveku, v ktorom sa súkromné právo mohlo pochváliť len primitívnou

¹⁸ D. Martin Luther's *Tischreden oder Colloquia so er in vielen Jahren gegen gelehrten Leuten geführt*. Dritte Abtheilung. Leipzig: Gebauersche Buchhandlung, 1845, s. 226 (Cap. XXXIX, Von Hoffleuten, Edelleuten und Juristen).

1.4 Delenie práva so zreteľom na verejné a súkromné právo

„Jednotlivcom nemožno prenechať to, čo patrí do právomoci úradníkov.“³³

Právnik Ulpianus napísal, že „**právna veda je znalosťou vecí ľudských a božských**“.³⁴ Načrtnutá dichotómia zodpovedá ponímaniu Rimanov, ktorí právo zvykli deliť na:

- božské právo (*ius divinum*) a
- ľudské právo (*ius humanum*).

Božské právo možno označiť pojmom *fas*.³⁵ Vyvinulo sa v najstaršej rímskej spoločnosti a predstavovalo právo, ktoré si Rimania sformulovali na základe domnulej vôle bohov. Jeho podstata spočívala na regulácii **vzťahov medzi bohmi a ľuďmi**. V rámci tejto koncepcie určovalo, ktoré konanie je bohmi dovolené (*fas*) alebo naopak zakázané (*nefas*). Prakticky to možno demonštrovať na rozdelení dní určených kňazmi (pontifikmi), kedy bolo vedenie súdnych sporov bohmi dovolené (*dies fasti*) a naopak, kedy vedenie sporov odporovalo Božej vôli, teda sa neviedli (*dies nefasti*). V prípade porušenia týchto príkazov a zákazov by rímsku spoločnosť mohol postihnúť hnev bohov (*ira deorum*). Náboženský charakter tohto normatívneho systému prirodzene ovplyvňoval aj ľudské právo, ktoré sa z neho postupne vyvíjalo a osamostatňovalo. Až v dôsledku úpadku rímskej religiozity v priebehu republiky bolo božské právo zatlačené výlučne do oblasti náboženských pomerov. Patrílo sem najmä:

- *ius sacrum* – normy týkajúce sa náboženských obetí a ich vykonávania,
- *ius pontificum* – normy upravujúce činnosť zboru kňazov (pontifikov),
- *ius augurale* – normy regulujúce činnosť augurov, skúmajúcich veštecké znamenia.

Rozhodujúca úloha však napokon pripadla právu vytvorenému ľuďmi, ktoré bolo zároveň ľuďom aj adresované (*ius*). Ľudské (profánne) právo regulova-

³³ Právnik Paulus v 13. knihe K Plautiovi (D. 50, 17, 176): „*Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri.*“

³⁴ Právnik Ulpianus v 1. knihe Právnych pravidiel (D. 1, 1, 10, 2): „*Iuris prudentia est divinae atque humanarum rerum notitia.*“

³⁵ Aj Izidor zo Sevilly podotkol, že kým „*fas je právo božské, tak ius je právo ľudské (fas lex divina est, ius lex humana est)*“. Etymológia 5, 2, 2. Porovnaj preklad: ISIDORE OF SEVILLE: *Etymologies*. Translated by S. Barney. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 117.

lo **vzťahy medzi ľuďmi navzájom**. Z tejto premisy vyplýva aj pravidlo, ktoré sformuloval právnik Hermogenianus:

„*Všetko právo je ustanovené pre ľudí.*“³⁶

Uvedené „ľudské“ právo sa z hľadiska charakteru a pôsobnosti jeho noriem ďalej delilo na:

- **verejné právo** (*ius publicum*),
- **súkromné právo** (*ius privatum*).

Ide o základné klasifikačné kritérium právneho poriadku, na základe ktorého hovoríme o tzv. dualizme práva. Jeho podstatu predstavuje protiklad medzi sférou štátu a sférou jednotlivca. To predznamenáva už latinská terminológia. Pojem *privatus* je odvodený od latinského slova *privus*, ktoré predstavuje jednotlivosť či jednotlivca. Termín *publicus* je spojený s výrazom *populus*, teda s ľudom.

Rímsky právnik Ulpianus zhrnul rozdiel medzi verejným a súkromným právom z hľadiska **záujmu, resp. prospešnosti** (lat. *utilitas*)³⁷ takto:

„*Verejné právo sa vzťahuje na záležitosti rímskeho štátu, súkromné právo na záujem jednotlivcov: lebo niečo sa týka verejného úžitku, niečo súkromného. Verejné právo sa vzťahuje na veci kňazov a štátnych úradníkov.*“³⁸

Problematiku rozhrania medzi verejnou a súkromnou sférou v živote spoločnosti rozpracoval už **Cicero**. V jednom zo svojich spisov charakterizoval **verejný a súkromný záujem** ako predpoklad príslušnosti k verejnému alebo súkromnému právu.³⁹ Prvý z nich sa „dotýkal spoločensťva ako celku, napríklad sa upínal na usporiadanie ľudových hier či vedenie vojny. Súkromný záujem

³⁶ Právnik Hermogenianus v 1. knihe Poznámok (D. 1, 5, 2): „*Hominum causa omne ius constitutum est.*“

³⁷ Právna veda popisuje viacero teórií, ktoré odôvodňujú delenie práva na verejné a súkromné. Rímskoprávne nazeranie, tu zastúpené Ulpianom, reprezentuje klasickú záujmovú teóriu, podľa ktorej verejné právo chráni verejný záujem a súkromné právo chráni súkromný záujem. Okrem toho poznáme ešte teóriu mocenskú a teóriu organickú, ale aj ďalšie teórie. Pozri: HOETZEL, Jiří. *Československé správní právo: část všeobecná*. Druhé vydání. Praha: Melantrich, 1937, s. 28 – 31.

³⁸ Právnik Ulpianus v 1. knihe svojich Inštitúcií (D. 1, 1, 1, 2).

³⁹ Zaujímavé je, že aj v slovenskej právnej úprave sa môžeme stretnúť s charakteristikou verejného a súkromného záujmu. Podľa **ústavného zákona č. 357/2004 Z. z. o ochrane verejného záujmu** pri výkone funkcií verejných funkcionárov upravuje v čl. 3 pojem „**verejný záujem**“, pod ktorým rozumie „**záujem prinášajúci majetkový alebo iný prospech všetkým občanom alebo mnohým občanom**“, kým osobný záujem „**prináša majetkový prospech alebo iný prospech verejnému funkcionárovi alebo jemu blízkym osobám**“.

- SCHWARZ, Andreas. Die justinianische Reform des Pubertätsbeginns und die Beilegung juristischer Kontroversen. In *ZSS, Rom. Abt.* 1952, roč. 69, s. 346 – 387.
- TAFARO, Sebastiano. „*Pubes*“ e „*viripotens*“ nelle esperienze giuridica romana. Bari: Cacucci, 1988. 239 s.
- TELLEGEN-COUPERUS, Olga. La Controverse dans Gaius, Inst. 1, 196, entre proculiens et sabinien: theorie ou pratique de droit? In *TR.* 1993, roč. 61, č. 4, s. 471 – 479.
- WACKE, Andreas. Zum Rechtsschutz Minderjähriger gegen geschäftliche Übervorteilungen. In *TR.* 1980, roč. 48, č. 3, s. 203 – 225.

4.1.2 Pohlavie (*sexus*)

„V mnohých našich právnych ustanoveniach je postavenie žien horšie ako postavenie mužov.“³²⁴

Len príslušníci mužského pohlavia mali plnú spôsobilosť na výkon všetkých oprávnení verejného i súkromného práva. V rímskom práve mali ženy najmenej priaznivé postavenie zo všetkých starovekých národov. Oproti rímskemu nazeraniu stálo napr. egyptské právo, v rámci ktorého disponovali pomerne rozsiahlou subjektivitou a spôsobilosťou na právne úkony.³²⁵ Dokonca aj germánske kmene priznávali ženám viac oprávnení a ctili si ich ako „posvätné“ bytosti s predvídavou intuíciou.³²⁶

Postavenie rímskych žien sa odvíjalo z mytologického príbehu o únose Sabínok. Bezprostredne po založení Ríma tvorili jeho obyvateľstvo takmer výlučne muži. Preto sa rozhodli uniesť dievčatá zo susedného kmeňa Sabínov a uzavreli s nimi manželstvo. Keď sa Sabíni rozhodli s Rimanmi bojovať, ich dcéry sa vrhli medzi svojich otcov, bratov a mužov. Presvedčili ich, aby uzavreli navzájom mier s tým, že ich dohoda obsahovala ustanovenie, aby „ženy, ktoré chcú naďalej žiť pod jednou strechou s mužmi, ktorí ich majú, nech sú oslobodené od každej práce a akejkolvek služby s výnimkou pradenia vlny“.³²⁷ Hoci ide len o mýtus, práve tento pohľad do značnej miery predučil postavenie ženy

³²⁴ Právnik Papinianus v 31. knihe Právnych otázok (D. 1, 5, 9).

³²⁵ Ženy v starovekom Egypte mohli uzatvárať právne úkony, smeli dediť, mali procesnú spôsobilosť, ktorú uplatňovali dokonca aj proti manželovi. Po smrti manžela mali dovolené ujať sa poručníctva nad svojimi deťmi. Z ich radu pochádzali aj viaceré kráľovné, napr. *Hatšepsut* z obdobia vlády 18. dynastie. Pozri: ROBINS, Gay. *Frauenleben im Alten Ägypten*. München: C. H. Beck, 1996, 259 s.

³²⁶ Tac. Ger. 8. Porovnaj preklad: TACITUS. *Germania (lateinisch/deutsch)*. Stuttgart: Philipp Reclam, 2007, s. 15.

³²⁷ Plut. Rom. 19. Porovnaj preklad: PLUTARCHOS. *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 66.

v rímskej spoločnosti ako relatívne neskúsenej osoby. To neznamenal, že by si ich Rimania nevážili, práve naopak: „*Prisúdili ženám veľa čestných výsad, medzi ktoré patria nasledujúce. Muž sa im musí vystúpiť z cesty, kadiaľ kráčajú, v prítomnosti ženy nesmie vysloviť nijaké mrzské slovo, ani sa nebude pred ženami ukazovať nahý. Ženy nebudú predvolané na súd...*“³²⁸

Z právneho hľadiska boli ženy **vylúčené z verejného života**. Tento stav pretrval počas celého vývoja Rímskej ríše. Nevykonávali žiadne úradné funkcie, nemohli voliť, rovnako sa s nimi nepočítalo pri výkone súdnictva podľa zásady: „*Nech sa ženy nezaoberajú mužskými povinnosťami.*“³²⁹ Aj ich účasť na verejnom náboženskom kulte bola obmedzená. Jedinou výnimkou boli **vestálky** (*Virgo Vestalis*) ako kňazky bohyně Vesty, ktoré udržiavali večný oheň v jej chráme. Počas ich kňazskej služby nad nimi vykonával oprávnenia otca rodiny najvyšší kňaz (*pontifex maximus*). Keď po určitom čase prestali plniť túto úlohu, bývalým vestálkam boli priznané určité výhody (napr. nemuseli mať poručníka).³³⁰

Postavenie ženy z hľadiska súkromného práva však v priebehu dejín zaznamenalo určité zmeny. V prvom rade je potrebné opäť rozlišovať medzi ženami *sui iuris* a *alieni iuris*. Ženy *alieni iuris* boli podriadené moci svojho otca alebo manžela. Ženy sa mohli stať *sui iuris* najčastejšie vtedy, ak nositeľ moci zomrel. Len v tomto prípade bolo dôležité ďalej analyzovať ich spôsobilosť, inak by všetky ich záležitosti spravoval otec rodiny (*pater familias*). Ženy svojho práva (*sui iuris*) boli obmedzené v týchto záležitostiach:

- nikdy nemohli získať moc a postavenie otca rodiny (či v tomto prípade „matky“), ani vtedy, ak by mali moc iba nad sebou (čo bolo v prípade mužov možné);
- nemohli vykonávať úrad poručníka a opatrovníka, a to ani v záujme vlastných detí (v poklasickej dobe sa to napokon predsa len umožnilo matke a starej matke);
- nemohli adoptovať deti v širšom či užšom zmysle slova;
- samostatne neboli spôsobilé uzatvárať právne úkony, ktoré by im mohli byť na škodu (napr. scudzovacie úkony ako mancipácia, *in iure cessio*, zriadenie závetu), mohli ich však realizovať za pomoci poručníka;
- rovnako nemohli byť svedkom pri úkonoch ako mancipácia alebo zriadenie testamentu;

³²⁸ Plut. Rom. 20. Preklad: *Ibidem*.

³²⁹ Právnik Ulpianus v 6. knihe K ediktu (D. 3, 1, 1, 5): „*Ne virilibus officiis fungantur mulieres.*“

³³⁰ Gai. Inst. 1, 145.

- neboli spôsobilé inú osobu zastupovať na súde alebo prednášať procesné návrhy (t. j. postulovať) v cudzom mene;
- na základe *Senatusconsultum Velleianum* z roku 46 n. l. sa nemohli zaručiť za cudzí dlh vo forme pristúpenia do tohto zmluvného vzťahu (tzv. *intercesia*);
- v trestnoprávnej oblasti však boli plne spôsobilé.

Ženy *sui iuris* podliehali kontrole osobitného poručníka, ak zákon neustanovil inak. Už v období na konci republiky sa však postavenie žien v praxi do značnej miery zlepšilo. Túto skutočnosť predznamenávalo množstvo silných žien v období raného principátu (napr. prísna Livia, vdova po cisárovi Augustovi, alebo mocensky založená Agrippina, Nerónova matka).³³¹ Ženy mali právo zúčastňovať sa osláv a verejne nosiť šperky. Nutnosť osobitnej kontroly ženy prostredníctvom poručníka spochybnil klasický právnik Gaius: „*Dôvod, ktorý sa bežne uznáva, že ich ľahkovážna myseľ ich často zvádza, a preto je spravodlivé, aby ich viedla autorita poručníka, zdá sa byť dôvodom skôr páčivým než skutočným.*“³³² Pod vplyvom presadzovania pokrvného príbuzenstva v justiniánskom práve (tzv. kognátskej rodiny) získala žena v rodinnej hierarchii aspoň symbolicky rovnaké miesto spolu s mužom, lebo ich účasť na akte zakladania rodiny je rovnocenná „*nie je rozdiel medzi mužmi a ženami, lebo obidve pohlavia plnia úlohu prírody pri rozmnožovaní.*“³³³ V tomto období ženy dostali právo samostatne spísať závet, ale tiež dediť na základe závetu. Po prijatí kresťanstva sa teda postavenie žien ešte viac zlepšilo, aj keď náuka apoštola Pavla bola k ženám veľmi prísna.³³⁴

Napokon pre právny status hermafroditov bolo v rímskom práve rozhodujúce pravidlo právnika Ulpiana: „*Je na mieste otázka, ku komu patrí hermafrodit? Som toho názoru, že jeho pohlavie by sa malo posúdiť podľa toho, čo u neho dominuje.*“³³⁵ Ak u neho prevažovali mužské orgány, mohol ustanoviť dediča.³³⁶

Literatúra:

DIXON, Suzanne. *Infirmis sexus: Womanly Weakness in Roman Law.* In *TR.* 1984, roč. 52, č. 3 – 4, s. 343 – 371.

³³¹ Dio Cassius 57, 12, 2. Porovnaj preklad: *Dio's Roman History VII.* s. 141.

³³² Gai. Inst. 1, 190.

³³³ Konštitúcia cisára Justiniana Ioanessovi z roku 531 n. l. (C. 6, 28, 4).

³³⁴ 1Kor 14, 34; Ef 5, 22; Kol 3, 18.

³³⁵ Právnik Ulpianus v 1. knihe K Sabinovi (D. 1, 5, 10).

³³⁶ Ten istý v 3. knihe K Sabinovi (D. 28, 2, 6, 2).